

ISSN:2181-0427 ISSN:2181-1458

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЛМИЙ АХБОРОТНОМАСИ**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

2021 йил 6-сон

Бош муҳаррир: Наманган давлат университети ректори С.Т.Тургунов

Масъул муҳаррир: Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор М.Р.Қодирхонов

Масъул муҳаррир ўринбосари: Илмий тадқиқот ва илмий педагогик кадрлар тайёрлаш бўлими бошлиғи Р.Жалалов

ТАҲРИРҲАЙЪАТИ

Физика-математика фанлари: акад. С.Зайнобиддинов, акад. А.Аъзамов, ф-м.ф.д., доц. М.Тўхтасинов, ф-м.ф.д., проф. Б.Саматов, ф-м.ф.д., доц. Р.Хақимов, ф-м.ф.д. М.Рахматуллаев.

Кимё фанлари: акад. С.Рашидова, акад. А.Тўраев, акад. С.Нигматов, к.ф.д., проф. Ш.Абдуллаев, к.ф.д., проф. Т.Азизов.

Биология фанлари: акад. К.Тожибаев, акад. Р.Собиров, б.ф.д. доц. А.Баташов, б.ф.н.

Техника фанлари: - т.ф.д., проф. А.Умаров, т.ф.д., проф. С.Юнусов.

Қишлоқ хўжалиги фанлари: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, к-х.ф.н., доц. А.Қазақов.

Тарих фанлари: - акад. А.Асқаров, с.ф.д., проф. Т.Файзуллаев, тар.ф.д., проф. А.Расулов, тар.ф.д., проф. У.Абдуллаев.

Иқтисодиёт фанлари: - и.ф.д., проф. Н.Махмудов, и.ф.д., проф. О.Одилов.

Фалсафа фанлари: - акад., Ж.Бозорбоев, ф.ф.д., проф. М.Исмоилов, ф.ф.н., О.Маматов, PhD Р.Замилова.

Филология фанлари: - акад. Н.Каримов, фил.ф.д., проф. С.Аширбоев, фил.ф.д., проф. Н.Улуқов, фил.ф.д., проф. Ҳ.Усманова, фил.ф.д., проф. Б.Тухлиев, фил.ф.н., доц. М.Сулаймонов.

География фанлари: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, г.ф.д., проф. А.Нигматов.

Педагогика фанлари: - п.ф.д., проф. У.Иноятлов, п.ф.д., проф. Б.Ходжаев, п.ф.д., п.ф.д., проф. Н.Эркабоева, п.ф.д., проф. Ш.Хонкелдиев, PhD П.Лутфуллаев.

Тиббиёт фанлари: - б.ф.д. Ғ.Абдуллаев, тиб.ф.н., доц. С.Болтабоев.

Психология фанлари: - п.ф.д., проф. З.Нишанова, п.ф.н., доц. М.Махсудова

Техник муҳаррирлар: Н.Юсупов, Г.Акмалжонова

Таҳририят манзили: Наманган шаҳри, Уйчи кўчаси, 316-уй.

Тел: (0369)227-01-44, 227-06-12 **Факс:** (0369)227-07-61 **e-mail:** iltiy@inbox.uz

Ушбу журнал 2019 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси Раёсати қарори билан физика-математика, кимё, биология, фалсафа, филология ва педагогика фанлари бўйича Олий аттестация комиссиясининг диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

“НамДУ илмий ахборотномаси–Научный вестник НамГУ” журнали Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг 17.05.2016 йилдаги 08-0075 рақамли гувоҳномаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги (АОКА) томонидан 2020 йил 29 август куни 1106-сонли гувоҳнома га биноан чоп этилади. “НамДУ Илмий Ахборотномаси” электрон нашр сифатида ҳалқаро стандарт туркум рақами (ISSN-2181-1458)га эга НамДУ Илмий-техникавий Кенгашининг 10.05.2021 йилдаги кенгайтирилган йиғилишида муҳокама қилиниб, илмий тўплам сифатида чоп этишга рухсат этилган (Баённома № 6). Мақолаларнинг илмий савияси ва келтирилган маълумотлар учун муаллифлар жавобгар ҳисобланади.

НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ-2021

Темурийлар даврида барча соҳа сингари ўзбек (турк) тилшунослиги ҳам ўзининг энг чўққи нуқтасига чиқди. Бунинг замирида эса бадиий адабиётда Алишер Навоий билан бир қаторда Мавлоно Лутфий, Саккокий каби улуғ адиблар, Мирзо Улуғбек, Саид Аҳмад ибн Мироншоҳ, Ҳусайн Бойқаро, Заҳриддин Муҳаммад Бобур сингари Темурийзодаларнинг хизматлари ҳам салмоқлидир. Қирғиз халқи ва 20 асрнинг буюк адиби Чингиз Айтматов: “Ҳозирги барча туркийзабон халқлар Амир Темур олдида қарздор”, - деган эди. Адибнинг бу фикрларига қўшимча қилган ҳолда шуни айтиш мумкинки, ҳозирги барча форсий ҳамда туркийзабон филологлар Ҳазрат Навоий ва Мирзо Бобур меросини ўрганиб улар қилган ишни ҳис қилишлари керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Н. Маҳмудов, А. Нурмонов, *Ўзбек тилшунослиги тарихи*, Камолот – 2000.
2. А. Навоий, *Муҳокамат ул-луғатайн*, Мукамал асарлар тўплами, Фан – 2000.
3. Тўйчиев Б. Тўйчибоев Б., “Бобурнома” – қомус. Т., 1992

РИВОЖЛАНГАН МАМЛАКАТЛАР ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ АЙРИМ

МАСАЛАЛАРИ: Финландия мисолида

Аббасова Мунира Обуджановна
Наманган давлат университети ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада ривожланган давлатларнинг таълим-тарбия тизимини ривожлантириш, унинг ўзига ҳослиги таҳлил этилган. Шунингдек мақолада Финландиянинг таълим тизимининг ўзига хослиги, ривожланиш хусусиятлари ўрганрилиб, тақлиф ва худосалар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: таълим, тарбия, ўқувчи, мактаб, синф, давлат, жамият, касб-хунар, китоб, мажбурий

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТЫХ

СТРАНАХ: На примере Финляндии

Аббасова Мунира Обуджановна
Преподаватель Наманганского государственного университета

Аннотация: В статье анализируется развитие системы образования развитых стран, ее специфика. В статье также исследуется специфика финской системы образования, особенности ее развития, делаются предложения и выводы.

Ключевые слова: образование, воспитание, ученик, школа, класс, государство, общество, профессия, книга, обязательное.

SOME ISSUES OF EDUCATION SYSTEM DEVELOPMENT IN DEVELOPED COUNTRIES: ON THE EXAMPLE OF FINLAND

Аббасова Мунира Обуджановна
Lecturer at Namangan State University

***Annotation:** The article analyzes the development of the education system of developed countries, its specificity. The article also examines the specifics of the Finnish education system, the features of its development, and develops suggestions and conclusions.*

***Keywords:** education, upbringing, student, school, class, state, society, profession, book, compulsory*

Жаҳоннинг юксак даражада тараққий этган давлатларида таълимтарбия ишларининг йўлга қўйилиши, мактабларда амалга оширилганини ўрганиш орқали биз мустақил республикамиз миллий таълим тизимларини янгитдан ташкил қилишда, таълим-тарбияда, мактаб ишини ташкил этишда эскириб, ўз долзарблигини йўқотиб бораётган фаолият шакллари ва усулларидан тезроқ ҳалос бўлиш, уни муносиб тарзда янгилашда қўшимча бой манбаларга ҳам эга бўламиз. Зотан, ҳозирги замон таълимида давлат ва жамият талаби ҳамда манфаатлари акс этиб туриши керак.

Илмий-техника тараққиёти, янги технологик революция шароитида муваффақиятли фаолият кўрсата оладиган жамият аъзоларини етиштириб бериш, ёш авлодни касб-ҳунарга йўналтириш ҳамда ўрта таълимнинг кўп вариантли учинчи босқичини жорий этиш, таълим-тарбия беришда энг илғор педагогик воситаларни қўллаш, таълимда ташаббускорлик ва ижодкорликка кенг йўл очиш, унинг энг мақбул тизимларини яратиш каби жаҳон тажрибаларини ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Бугунги кунда кенг қўламдаги ислохотларни ўз бошидан кечираётган бизнинг таълимимиз учун бу катта аҳамиятга эга. Кейинги йилларда жаҳон таълими бўйича кўпгина мақолалар, брошюралар, қўлланмалар чоп этилди, унга бағишлаб семинарлар, анжуманлар, ўқишлар, учрашувлар ўтказилди. Бу бизнинг таълим тизимимизда, чет элларда ўқув-тарбия ишларининг йўлга қўйилишига эътибор ва қизиқишнинг тез суръатлар билан ўсиб бораётганлигидан далолатдир. Халқ таълими тизимларида жаҳон таълим тизимини ўрганиш билан шуғулланувчи муассасалар ҳам ташкил топмоқда. Жаҳон таълими тизимларидан бизнинг мутахассисларни воқиф қилишда БМТнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, элчихоналар, АҚШнинг Тинчлик Корпуси мутахассислари, Германия халқаро ривожланиш фонди, АКСЕЛС маркази, Аденауер жамғармаси, Франция маданият маркази, Британия Кенгаши, Гёте институти, ЮНЕСКО ва ЮНИСЕФнинг ваколатхоналари ва бошқа кўплаб ташкилотлар яқиндан ёрдам бермоқдалар.

Финляндия таълим тизими

Нуфузли PISA ташкилоти томонидан уч йилда бир ўтказилувчи халқаро тадқиқотларга кўра, финляндиялик мактаб таълим олувчилари дунёдаги энг юқори билимлар даражасини намоиш этишди.[1] Улар шунингдек дунёдаги энг кўп китоб таълим олувчи болалар ҳамдир. Бундан ташқари, финляндиялик мактаб таълим олувчилари табиий фанлар бўйича - дунёда иккинчи, математика бўйича эса бешинчи ўринни эгаллашади. Бироқ педагогик жамиятни қувонтирадигани биргина бу натижалар эмас. Шуниси ажабланарлики, дунё миқёсида юқори кўрсаткичларни қайд этишларига қарамай, финляндиялик мактаб таълим олувчилари дарсларга у қадар кўп вақт ажратишмайди.

Финляндияда ўртача мажбурий умумтаълим тизими икки босқичли мактабни ўз ичига олади:

© куйи (alakoulu), 1-6 синф; © юқори (yläkoulu), 7-9 инф.

Кўшимча 10-синфда таълим олувчилар ўз баҳоларини яхшилашлари мумкин. Сўнгра болалар ё профессионал коллежга йўл олишади, ёки лицей (lukio)да ўқишни давом эттиришади.

Финляндия таълими «ўрта» босқичининг 7 тамойили:

1. Тенглик

-Мактаблар

Мамлакатда на элита ва на «бўшроқ» мактаблар бор. Финляндиядаги энг йирик мактабда 960 нафар таълим олувчи таълим олади. Энг кичигида эса - 11 нафар. Барча мактаблар мутлақо бир хил жиҳозланган, бирдек имкониятларга эга ва бир хил молиялаштирилган. Деярли барча мактаблар - давлат мактаблари бўлиб, ўнлаб хусусий мактаблар бор. Уларнинг отаоналар қисман тўлов киритишларидан ташқари яна бир фарқи - таълим олувчиларга бўлган талабнинг юқорилигида. Қоидага кўра, бу ўзига хос «педагогик» лабораториялар: Монтессори, Френ, Мортан и Вальдорф мактаблари. Инглиз, немис ва француз тилларида таълим берилувчи ўқув муассасалари ҳам хусусий ҳисобланади.

Финляндияда тенглик тамойилига риоя қилган ҳолда швед тилидаги параллель таълим тизими мавжуд - боғчалардан тортиб то университетларгача. Саам халқининг манфаатлари ҳам унутилмаган, мамлакат шимолида она тилида таълим олиш мумкин.

Яқин вақтларгача финларга мактаб танлаш тақиқланган эди, болалар шунчаки энг яқин орадаги мактабга чиқишарди. Тақиқ бекор қилинди, лекин ота-оналарнинг аксарияти барибир болаларни яқин орадаги таълим муассасасига беришни маъқул кўришмоқда, зеро Финляндияда барча мактаблар бирдек яхши.

Барча фанлар

Бир фаннинг бошқаларидан чуқурроқ ўргатилиши мақсадга мувофиқ эмас. У ерда, масалан, математика санъатдан муҳимроқ ҳисобланмайди. Аксинча, қобилиятли болалар учун алоҳида синфлар ташкил қилинишига ягона сабаб уларнинг тасвирий санъат, музика ва спортга мойиллиги бўлиши мумкин.

- Ота-оналар

Ўқитувчи таълим олувчисининг ота-онаси ким бўлиб ишлашини охириги навбатда, зарурарт туғилгандагина билади. Ўқитувчиларга отаоналарнинг иш жойига доир саволлар бериш тақиқланган.

- Таълим олувчилар

Финлар таълим олувчиларни хусусиятлари ёки танловларига қараб таснифлашмайди.

Шунингдек, “яхши” ва “ёмон”таълим олувчилар ҳам йўқ. Таълим олувчиларни бир-бирига таққослаш тақиқланган. Даҳо болалар ҳам, ақлий салоҳияти бўшроқ болалар ҳам “ўзига хос” ҳисобланиб, барча билан бирга ўқишади. Умуман олганда, жамоада ногиронлиги бўлган болалар ҳам таълим олади. Оддий мактабда кўриш ва эшитиш органлари касалликлари бўлган таълим олувчилар учун синф ташкил қилинган бўлиши мумкин.

Финлар алоҳида муносабатга талабгор инсонларни жамиятга максимал даражада интеграция қилишга ҳаракат қилишади. Билими кучли ва бўш таълим олувчилар орасидаги фарқ - жуда кичик.

- Ўқитувчилар

Ўқитувчилар ҳам болаларга бор меҳрини беради, “севимлилар” ажратилмайди. Қоидадан ҳар қандай четга чиқиш бундай ўқитувчи билан шартнома бузилишига олиб келади. Фин ўқитувчилари фақат таълим берувчи вазифасини бажаришлари керак. Жамоада барча ўқитувчилар - физиклар ҳам, адабиётчилар ҳам, меҳнат ўқитувчилари ҳам бирдек тенг. **Катта ёшли кишилар (ўқитувчилар, ота-оналар) ва болалар ҳуқуқлари тенглиги**

Финлар бу тамойилни “таълим олувчига ҳурмат” деб аташади. Болаларга 1-синфдан уларнинг ҳуқуқлари тушунтирилади, ижтимоий хизматчига катта ёшлилар устидан шикоят қилиш ҳам шулар жумласидандир. Бу финляндиялик ота-оналарни уларнинг фарзанди - мустақил шахс эканини, уларга сўз билан ҳам, «қамчи» билан ҳам озор етказиб бўлмаслигини тушунишга рағбатлантиради. Финляндия меҳнат қонунчилигига кўра, педагог ўз касбидан келиб чиқиб таълим олувчини таҳқирлашга ҳаққи йўқ. Барча ўқитувчилар фақат 1 йилга шартнома имзолашади, бу муддатни узайтириш ҳам, тўхтатиш ҳам мумкин. Ўқитувчиларга жуда яхши маош тўланади: фан ўқитувчиси - 5000 еврогача, ёрдамчи - 2500 еврогача[2].

2. Бепул

Ўқишнинг ўзидан ташқари қуйидагилар бепул:

- тушлик;
- экскурсиялар, музейлар ва синфдан ташқари ҳар қандай фаолият;
- болани уйдан олиб кетувчи ва қайтарувчи транспорт, агар энг яқин мактаб 2 километрдан узоқда бўлса;
- ўқув дарсликлари, барча ўқув қуроллари, калькуляторлар ва ҳатто планшет-ноутбуклар.

Ҳар қандай мақсадлар учун ота-оналардан пул йиғиш тақиқланади.

3. Индивидуаллик

Ҳар бир бола учун индивидуал таълим ва ривожланиш режаси тузилади. Индивидуаллик таълим олувчилар томонидан фойдаланилаётган дарсликлар мазмуни, машғулотлар, синф ва уй ишлари сони ҳамда уларга ажратилаётган вақт, шунингдек таълим материалига ҳам тегишли.

Бир синфнинг ўзида дарсда болалар турли мураккабликдаги машқларни бажаришади. Баҳолаш тизими ҳам персонал даражага мувофиқ. Агар “одатий” машқ аъло баҳога бажарилса, эртасига юқорироқ даражали машқ берилади, мободо уддасидан чиқа олмаса, ҳечқиси йўқ, яна оддий машқ берилади.

Финляндия мактабларида оддий таълим билан бир қаторда таълим жараёнининг икки ноёб тури мавжуд:

“Бўшроқ” таълим олувчилар таълимини қўллаб-қувватловчи — бу бошқа мамлакатларда репетиторлар бажарадиган иш. Финляндияда репетиторлик кенг тарқалган таълим усули ҳисобланмайди, мактаб таълим олувчилари дарс вақтида ёки ундан кейин керакли таълим олувчиларга қўшимча ёрдам кўрсатишади.

Коррекция таълим — материални ўзлаштиришдаги умумий барқарор муаммолар билан боғлиқ. Масалан, бу таълим олиб бориувчи фин тилини тушунмаслик ёки эслаб қолиш ё математик қобилиятининг яхши эмаслиги, ёхуд баъзи болаларнинг асоциал хатти-ҳаракатлари билан боғлиқ бўлиши мумкин. Коррекция таълим кичик гуруҳларда ёки индивидуал тарзда ўтказилади.

4. Амалиёт

“Ё ҳаётга тайёрлаймиз, ёки — имтиҳонларга. Биз биринчисини танлаймиз”, - дейди финлар. Шунинг учун Финляндиядаги мактабларда имтиҳонлар йўқ. Назорат ишлари ва оралиқ тест синовлари - ўқитувчининг қарорига қараб белгиланади. Умумтаълим мактабини тугаллашда фақат биргина мажбурий стандарт тест ўтказилади. Шуниси диққатга сазоворки, ўқитувчилар унинг натижалари учун алоҳида қайғуришмайди, тест натижалари учун бировнинг олдида жавоб ҳам беришмайди, болалар ҳам унга махсус тайёргарлик кўришмайди: бориға барака.

Финляндия мактабларида ҳаётда керак бўладиган билимлар берилади. Масалан, бирор бир қурирманнинг тузилиши уларга керак бўлмайди, уни ўрганишмайди ҳам. У ердаги болалар болалиқдан портфолио, шартнома, банк картаси нима эканини яхши билишади. Меросдан солиқ фозини ёки келгусидаги даромадларини ҳисоблай олишади, интернетда ташрифсайтини ярата олишади ва ҳ.к.

5. Ишонч

Биринчидан, мактаб ходимлари ва ўқитувчилар учун турли текширувлар йўқ, таълим олувчиларга таълим беришга доир турли услубларни ўргатувчилар ҳам йўқ. Мамлакатда таълим дастури ягона, фақат умумий тавсиялар бор, холос. Ҳар бир педагог ўзи тўғри деб билган услубни қўллайди.

Иккинчидан, болаларга бўлган ишонч: дарсларда таълим олувчи ўзини қизиқтирган иш билан шуғулланиши мумкин. Масалан, адабиёт дарсида ўқув фильми намойиш этилаётган бўлса-ю таълим олувчига бунинг қизиғи бўлмаса, у китоб ўқиб ўтириши мумкин. Таълим олувчи ўзи учун нима фойдали эканини ўзи танлайди.[3]

6. Истак-хоҳиш

Ўқишни истаган одам ўқийди. Педагоглар таълим олувчининг эътиборини қаратишга ҳаракат қилишади, лекин унинг ўргатилаётган фанга қизиқиши ёки қобилияти бўлмаса, дарров “икки” баҳо билан “сийлашмайди”, болани келгусида унча мураккаб бўлмаган, амалий жиҳатдан фойдали бўлган касбга йўналтиришади. Ҳамма ҳам самолёт ихтиро қилиши шарт эмас, автобусларни ҳам кимдир бошқариши керак-қу, ахир!

Бунга ҳам ўрта мактабда чора кўрилади - муайян ўсмир лицейда билимларини давом эттириши керакми ёки олган билимлари етарлими, профессионал касб-ҳунар мактабига бориш керакдир, эҳтимол. Таъкидлаш жоизки, бу икки йўл ҳам мамлакатда бирдек қадрланади.

Ҳар бир боланинг у ёки бу фаолиятга мойиллигини аниқлаш “келажак ўқитувчиси” томонидан тест ва суҳбатлар йўли орқали амалга оширилади.

Умуман олганда, Финляндия мактабида таълим жараёни юмшоқ, бироқ бу мактабни жиддий қабул қилмаса ҳам бўлади, дегани эмас. Мактаб режимига риоя қилиш мажбурий. Барча ўтказиб юборилган дарсларда қайта ўтиришга тўғри келади.

Масалан, ўқитувчи 6-синф таълим олувчиси учун ўз жадвалидан “бўш соат”ни белгилайди ёки 2-синфнинг дарсига кириб ўтиради. Дарс қиладими, зерикиб ўтирадими, ўзига ҳавола. Кичик ёшлиларга халақит берса, бу ҳисобга ўтмайди, яна бошқа соатда қайта ўтиришга тўғри келади.

Ўқитувчи берган вазифани бажармаган, дарсда ишламаган боланинг ота-онаси мактабга чақиртирилмайди, танбеҳ ҳам беришмайди, ақлий қолоқликда айбланмайди ҳам. Агар ота-она ҳам фарзандининг бундай хатти-ҳаракатларига бефарқ қараса, бола шунчаки кейинги синфга ўтмайди.

Финляндияда бир синфда иккинчи йилга қолиш уят ҳисобланмайди, айниқса 9-синфдан кейин. Катта ҳаётга жиддий тайёргарлик кўриш лозим, шунинг учун фин мактабларида қўшимча (мажбурий эмас) 10-синф бор.

7. Мустақиллик

Финляндияда мактаб болани энг асосийси - мустақил муваффақиятли ҳаётга ўргатиши керак дея ҳисобланади. Шу боис у ерда фикр юригиш ва ўз хоҳишига кўра билим олишга ўргатилади. Ўқитувчи янги мавзуларни сўзлаб ўтирмайди - барчаси китобда бор. Ёд олинган формулалар эмас, маълумотномадан, матндан, интернетдан, калькулятордан фойдаланиш - жорий муаммолар ечимини топиш учун керакли ресурсларни жалб қилишни билиш муҳим.

Шунингдек, мактабдаги педагоглар таълим олувчилар ўртасидаги можароларга ҳам аралашмамайди, уларга ҳаётий вазиятларга мустақил тайёрланиш ва ўзлари учун жавоб бериш масъулиятини ривожлантириш имкони берилади.

Финляндия мактаблари бир хил бўлса-да, улардаги ўқув жараёнлари турлича ташкил қилинган. **Қачон ва қанча вақт ўқилади?**

Финляндияда ўқув йили августда бошланади, яъни 8 августдан 16 августгача, ягона кун йўқ. Ўқув йили май ойи охирида яқунланади. Кузги ярим йилликда 3-4 кунлик таътил бор, шунингдек Рождество муносабати билан 2 ҳафталик таътил берилади. Баҳорги ярим йиллик февраль ойидаги “чанғи” таътилини ҳам ўз ичига олади, бунда фин оилалари, қоидага кўра, оилавий чанғи учигга боришади. Бундан ташқари, баҳорги ярим йилликда Пасха таътили ҳам бор.

Таълим- беш кунлик, фақат кундузги сменада. Жума - қисқартирилган кун.

Нима ўрганилади?

1–2 синф:

Она (фин) тили ва ўқиш, математика, табиат, дин (эътиқодига қараб) ёки ҳаётий тушунчалар (динга қизиқмайдиганлар учун), мусиқа, тасвирий санъат, меҳнат ва жисмоний тарбия. Бир дарсда бирийўла бир неча фан ўтилиши мумкин.

3–6 синфлар:

Инглиз тили ўргатила бошланади. 4-синфда - танлов асосида яна бир чет тили: француз, швед, немис ёки рус тиллари. Қўшимча фанлар киритилади (танлов асосида, ҳар бир мактабда ҳар хил): клавиатурада ишлаш тезлиги, компьютер билимлари, дарахт билан ишлаш, хор ижроси. Деярли барча мактабларда мусиқий асбобларда ўйнашни ўргатишади, болалар 9 йиллик таълим давомида барча мусиқий асбобларида ўйнашни машқ қилиб кўришади.

5-синфда биология, география, физика, кимё ва тарих кўшилади. 1синфдан 6-синфгача деярли барча фанлардан бир ўқитувчи қиради. Жисмоний тарбия дарси

хафтада 1-3 марта исталган спорт ўйини шаклида ўтади (мактабнинг танлови асосида). Дарсдан кейин душ қабул қилиш мажбурий. Адабиёт бизнинг тушунчамиздагидек ўқитилмайди, бу кўпроқ шунчаки ўқишни эслатади.

Фан ўқитувчилари фақат 7-синфдан кира бошлайди.

7–9 синфлар:

Фин тили ва адабиёти (ўқиш, ўлка маданияти), швед, инглиз тили, математика, биология, география, физика, кимё, саломатлик асослари, дин (ёки ҳаётий тушунчала мусиқа, тасвирий санъат, жисмоний тарбия, танлов асосидаги фанлар ва меҳнат (ўғил ва қиз болалар ажратилмайди). Барча бирдек шўрва тайёрлашни ва арралашни ўрганади. 9-синфда икки ҳафта давомида “меҳнат ҳаёти” билан танишилади. Болалар ўзлари учун истаган “ишчи ўрни”ни топиб, катта иштиёқ билан “ишга” боришади. **Баҳо кимга керак?**

Мамлакатда 10 баллик тизим қабул қилинган, аммо 7-синфгача фақат сўзда баҳо қўйилади: ўртадан пастроқ, қониқарли, яхши, аъло. 1-3 синфларда умуман ҳеч қандай кўринишдаги баҳолар йўқ.

Финляндияда барча мактаблар “Wilma” давлат электрон тизимига уланган, бу электрон мактаб кундалигидек гап, ҳар бир ота-она унга кириш учун шахсий кодга эга. Педагоглар баҳо қўйиб, давоматни белгилаб, боланинг мактабдаги ҳаёти ҳақида хабар бериб боришади; шунингдек психолог, ижтимоий хизматчи, “келажак ўқитувчиси”, фельдшер ҳам у ерда керакли маълумотни қолдиради.

Фин мактабларида баҳолар хавотир уйғотмайди, улар фақат таълим олувчининг ўзи учун керак, қўйилган мақсадга эришишда болага мотивация бериш ва ўзини текшириш учун қўлланилади. Баҳолар ўқитувчи, мактаб нуфузига таъсир кўрсатмайди ва ҳеч қандай кўрсаткичларини бузмайди.

Мактаб ҳаётига доир бошқа тафсилотлар

Мактаблар ҳудуди ўралмаган, кираверишда кўриқчилар йўқ. Аксарият мактабларнинг кириш дарвозаси автоматик тизимга эга, бинога дарслар жадвали асосида кириш мумкин.

Дарсда болалар парта ва столда ўтириши шарт эмас, полда (гиламда) ўтириш ҳам мумкин. Баъзи мактабларда синфлар диван ва креслолар билан жиҳозланган. Кичик мактаб иншооти гиламчалар билан таъминланган.

Форма йўқ, кийимга нисбатан қандайдир талаблар ҳам йўқ, истаган кийимда келиш мумкин. Алмаштириш учун қўшимча пойабзал талаб қилинади, лекин кичик ва ўрта звенодаги болалар пайпоқда юришни маъқул кўришади.

Илиқ ҳавода дарслар кўпинча очик ҳавода мактаб олдида, майсалар устида ёки маҳсус жиҳозланган қаторларда ўтказилади. Танаффус вақтида кичик мактаб таълим олувчилари албатта кўчага олиб чиқилади.

Уй вазифалари камдан-кам берилади. Болалар дам олишлари керак. Ота-оналар болалар билан дарс қилишга мажбур эмас, бунинг ўрнига педагоглар музей, ўрмон ёки сузиш ҳавзасига оилавий боришни тавсия қилишади.

“Доска олдида” ўқитиш усули қўлланмайди, болалар материални сўзлаб бериш учун доска олдида чақирилмайди. Ўқитувчи дарсга умумий тус беради, сўнгра таълим олувчилар орасида юриб, уларга вазифаларни бажаришга ёрдам беради ва жараённи

назорат қилади. Ўқитувчининг ёрдамчиси (фин мактабларида ўқитувчи ёрдамчилари ҳам бўлади) ҳам худди шу иш билан банд бўлади.

Дафтарга қалам билан ёзиш ва қанча хоҳласа, шунча ўчириш мумкин. Ўқитувчи ҳам вазифани қаламда текшириши мумкин.

Финляндия мактабларидаги таълим тизими қисқа сатрларда мана шундай. Эҳтимол, у кимгадир нотўғридек туюлиши мумкин. Финлар мукамалликка даъвогарлик қилишмайди ва эришилган ютуқлар билан чекланиб қолишмайди, ҳатто энг яхши тизимда ҳам камчиликлар бўлиши мумкин. Улар мамлакатдаги мактаб тизими жамиятдаги ўзгаришларга қанчалик тўғри келишини доимий равишда тадқиқ қилишади.

Шуниси қувонарлики, финларнинг фарзандлари тунда асабий зўриқишдан уйғонмайди, тезроқ катта бўлишни орзу қилмайди, уларда мактабга нисбатан нафрат йўқ, таълим оловчилар навбатдаги имтиҳонларга тайёрланиб, ўзлари ва бутун оила аъзоларини қийнамайди. Хотиржам, сермулоҳаза ва бахтли фин болалари китоблар мутолаа қилишади, таржимасиз (оригинал тилда) фильмлар кўришади, компьютер ўйинлари ўйнашади, ролик ва велосипедларда учишади, мусиқа ва театр пьесалари яратишади, кўшиқ куйлашади. Улар ҳаётдан қувониб яшашади ва бунинг орасида таълим олишга ҳам улгуришади.

Хулоса қилиб айтганда, фин синфларида ўз ўқув фаолиятига мақсад қўйиш ва унга эришишни назорат қилиш маҳоратини ривожлантиришга ва ўқувчиларнинг ўзини ўзи баҳолаш қобилиятига катта эътибор берилади. Ўрта мактабни тугатаётган ўқувчилар шахсий дастур ишлаб чиқа олади ва дастур доирасида ҳар бири баҳо олмаган ҳолда ўз маромида таълим олишни давом эттиради, дея ҳисобланади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. <https://buyukkelajak.uz/uz/fin-talimi-muvaffa-iyatining-siri-yohud-finlyandiya-da-yashovchi-vatandoshimiz-talim-sirlarini-bulishadi>.
2. НОРБООЕВА. Д Финляндия таълим тизими муваффақият// <http://old.uza.uz/oz/society/finlyandiya-talim-tizimi-muvaffa-iyati-03-11-2020>
3. Kodirov N. M. TRANSFORMATION AND GLOBALIZATION OF INFORMATION MEDIA //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 12. – С. 83-93.

ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ БОШҚАРИШДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИК ЙЎНАЛИШЛАРИ

Худайбердиев Бобир Ботирович

Жиззах политехника институти

“Мухандислик ва компьютер графикаси”

кафедраси ассистенти

Тел: 99 940-69-59 e-mail: bobirxudoyberdiyev03@gmail.com

Аннотация: Мақолада олий таълим муассасалари раҳбар ходимлари ва профессор-ўқитувчилари касбий компетентлигининг мазмун-моҳияти, шунингдек, касбий компетентлигини баҳолаш кўрсаткичлари сифатидаги кўрсаткичлар ва мазкур